

Miejsce i kontekst odniesień do pism św. Augustyna z Hippony w *Liber de divinis officiis* Ruperta z Deutz OSB

Place and Context of References to the Writings of St. Augustine of Hippo in *Liber de divinis officiis* by Rupert of Deutz OSB

Waldemar Pałęcki MSF¹

Abstract: Medieval theologians, in the name of the principle of unanimity (*unanimitas*), referred in their works to the writings of the Church Fathers to give credibility to their message. An example of this are treatises explaining the liturgy allegorically, including the *Liber de divinis officiis* by Rupert of Deutz OSB (1075/76-1129). The author's research goal is to indicate those places where Rupert of Deutz directly refers in his work to the writings of St. Augustine and gives them a new context in the Roman liturgy he explained. The structure of the present analysis was determined by the places of references to St. Augustine in the work of Rupert of Deutz, who made direct use of the following writings of St. Augustine: *De civitate Dei*, *De doctrina christiana*, *De fide et symbolo*, *Enarrationes in Psalmos*, *Epistula 265*, *In Iohannis evangelium tractatus*. The article uses a historical-critical method, supplemented with contextual and descriptive analysis. As a result of the analyses, it was found that Rupert of Deutz sometimes interprets the thought of St. Augustine slightly differently (e.g. the interpretation of the dimensions of the cross) or uses the arguments of the Bishop of Hippo for different theological content than in his works (e.g. explaining the octave of Easter). To sum up, the article shows the reception of the teachings of St. Augustine in the Middle Ages on the example of *Liber de divinis officiis* by Rupert of Deutz in relation to the explanation of the Roman liturgy.

Keywords: St. Augustine of Hippo; medieval theology; allegory; liturgy

W dobie średniowiecza ważną zasadą teologiczną była jednomyślność (*unanimitas*), którą budowano na Objawieniu interpretowanym w świetle komentarzy dzieł Ojców Kościoła. Z tego tytułu cechą charakterystyczną było częste przytaczanie wersetów zaczerpniętych z Pisma Świętego, wypowiedzi Ojców Kościoła i rozporządzeń soborów oraz synodów, aby w ten sposób uwiarygodnić przekaz danego autora czy też uwierzytel-

¹ Prof. dr hab. Waldemar Pałęcki MSF, Katedra Historii Liturgii KUL, Instytut Nauk Teologicznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin, Polska; e-mail: waldemar.palecki@kul.pl; ORCID: 0000-0002-2154-9356.

nić jego interpretację teologiczną. Owa mądrość Ojców Kościoła ujmowana była jako kontynuacja Objawienia Bożego, a jednocześnie źródło własnego nauczania. Dla ułatwienia cytowania tekstów patrystycznych zredagowano zbiór *De libris recipiendis et non recipiendis*, który był przypisywany papieżowi Gelazemu I (492-496), a właściwie pochodził z południowej Galii z VI wieku i był dziełem anonimowego autora².

Przykładem teologa średniowiecznego i płodnego pisarza jest Rupert z Deutz OSB, który należał do czołowych mistyków tego czasu i głównych przedstawicieli alegorycznej interpretacji liturgii. Ta forma wykładni liturgii stała się szczególnie popularna od VIII wieku i polegała na ukazywaniu moralizującym, typologicznym, rememoratywnym, eschatycznym i anagogicznym wszystkich obrzędów liturgicznych³. Rupert z Deutz urodził się w 1075/1076 roku w Liège lub w pobliżu tej miejscowości. Wstąpił do klasztoru benedyktyńskiego świętego Wawrzyńca w Liège. Jego życie zakonne przypadło na trudny czas walki o inwestyturę. Gdy biskup Liège, Otbert (zm. 1119), sprzeciwiając się papieżowi, skazał na wygnanie Berengariusza, opata klasztoru św. Wawrzyńca, Rupert towarzyszył mu i powrócił do klasztoru, gdy biskup Otbert pojednał się z papieżem⁴. Rupert po ośmiu latach trwających wizji mistycznych przyjął w 1108 roku święcenia prezbiteratu i stał się aktywnym pisarzem teologicznym, koncentrującym się na teologiczno-symbolicznej interpretacji Pisma Świętego i alegorycznej wykładni liturgii. Osądzony jeszcze dwukrotnie przez biskupa Otberta musiał opuścić klasztor, a w 1116 roku⁵, po oczyszczeniu z zarzutów, Rupert udał się do Siegburga, a następnie do Deutz niedaleko Kolonii, gdzie w 1120 roku został opatem. Zmarł w tym opactwie 4 marca 1129 roku⁶. Jego liczne dzieła wywarły ogromny wpływ na teologię i życie duchowe jego czasów, choć wobec różnych interpretacji i nieporozumień wokół jego myśli odrodzenie badań nad pismami Ruperta miało miejsce w latach pięćdziesiątych XX wieku⁷.

² G. d'Onofrio, *Historia Teologii. Epoka średniowieczna*, t. 2, tł. W. Szymona, Kraków 2005, s. 16.

³ M. Zahajkiewicz, *Expositio missae*, EK IV 1467.

⁴ H. Deutz – I. Deutz, *Einleitung*, w: Rupert von Deutz, *Liber de divinis officiis. Der Gottesdienst der Kirche, Erster Teilband*, red. H. Haacke, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Rom – New York 1999, s. 23-39; M.L. Arduini, *Ruperto di Deutz tra riforma della Chiesa ed escatologia*, RTAM 49 (1982) s. 90-92.

⁵ W. Beinert, *Rupert v. Deutz*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 7, München 1995, s. 1107.

⁶ P. Sokołowski, *Rupert z Deutz*, EK XVII 597.

⁷ A. Magoga, *La teologia di Ruperto di Deutz*, w: *Il mondo delle scuole monastiche. XII secolo*, red. I. Biffi – M. Burger – A. Chiappini, Milano 2010, s. 79.

Sztandarowym dziełem przedstawiającym teologię Ruperta z Deutz było opracowanie Mariano Magrassiego, późniejszego arcybiskupa Bari-Bi-tonto, które stanowi kanwę do dalszych badań⁸.

Na aktualność nauczania Ruperta z Deutz wskazał papież Benedykt XVI podczas audiencji generalnej 9 grudnia 2009 roku. Jak podkreślił, ten benedyktyński mnich był zaangażowany w spór eucharystyczny związany z osobą Berengariusza z Tours i bronił realnej obecności Chrystusa w Eucharystii, a jego argumenty znalazły się w alegorycznym dziele *Liber de divinis officiis*. Papież Benedykt XVI wskazywał, że jest to doskonały przykład na dzisiejsze czasy, gdy pojawia się zawężające spojrzenie na liturgię, zwłaszcza na Mszę Świętą, akcentując jej tylko społeczny charakter⁹.

Wśród dzieł, które pozostawił Rupert z Deutz, znajduje się traktat poświęcony liturgii: *Liber de divinis officiis*, w którym opisał liturgię benedyktyńską po wprowadzeniu w 1106 roku do klasztoru w Liège zwyczajów kluniackich¹⁰. Dzieło Ruperta z Deutz było wielokrotnie poddane badaniom naukowym z punktu widzenia alegorii średniowiecznej jako właściwej interpretacji liturgii w tym czasie. Pomocą służy krytyczne wydanie tego dzieła w 1967 roku w serii *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis* w tomie VII oraz wydanie łacińsko-niemieckie z 1999 roku, które ukazało się w ramach *Fontes Christiani* w tomie XXIII. Na uwagę zasługuje także ukazanie analogii pomiędzy *Liber de divinis officiis* a *Liber Quare* przez M.L. Arduini¹¹. Interesującym i oryginalnym zagadnieniem jest przedstawienie jednego z aspektów teologicznej zasady jednomyślności (*unanimitas*), wskazując na bezpośrednie miejsca powoływania się przez Ruperta z Deutz w jego dziele na pisma św. Augustyna (zm. 430) ich kontekst przy objaśnianiu liturgii, a tym samym recepcję pism Biskupa z Hippony na przełomie XI i XII wieku. Zastosowana w artykule metoda historyczno-krytyczna, uzupełniona o analizę kontekstową i opisową, pozwoli wskazać na niuanse jego poglądów teologicznych w oparciu o pisma św. Augustyna. Strukturę opracowania stanowią miejsca występowania tych odniesień zgodnie z uporządkowaną konstrukcją dzieła Ruperta z Deutz.

⁸ M. Magrassi, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Studia Urbaniana 2, Roma 1959.

⁹ Benedykt XVI, *Audiencja generalna: Rupert z Deutz* (9.12.2009), OsRomPol 320/2 (2010) s. 49-50.

¹⁰ P. Engelbert, *Rupert v. Deutz*, LThK VIII 1366.

¹¹ M.L. Arduini, *Neue Studien über Rupert von Deutz*, Siegburg 1985, s. 67-74.

1. Pokora słuchającego ucznia i trud głoszącego mistrza – proklamacja tekstów biblijnych w liturgii

Rupert z Deutz całą pierwszą księgę swego dzieła *Liber de divinis officiis* poświęcił *Officium divinum* oraz obrzędowi Mszy Świętej od introitu do *Credo*. Omawiając godziny nocne liturgii brewiarzowej, Rupert wyjaśnia znaczenie czytań liturgicznych oraz wersetów, które lektor wypowiadał przed i po czytaniu. Zgodnie ze zwyczajem sięgającym wczesnego średniowiecza przed czytaniem Ewangelii podczas Mszy Świętej tylko diakon prosił o błogosławieństwo słowami: *Iube domne benedicere*, a zwyczaj ten utrzymał się do XIII wieku¹². Tymi samymi słowami o błogosławieństwo prosił również lektor przed czytaniem w *Officium divinum*. Według Ruperta werset ten oznaczał, że nikt oprócz tych, którzy zostali posłani i upoważnieni, nie mogą pełnić posługi lektora zgodnie ze słowami św. Pawła: „Jakże mogliby im głosić, jeśli by nie zostali posłani?” (Rz 10,15). Na zakończenie natomiast formuła *Tu autem Domine miserere nostri* (Ps 41[40],11) wskazuje, że nawet zaszczytny urząd lektora może być pokryty pyłem jakiejś niewielkiej winy („bonum officium praedicandi sine alicuius vel levis culpae pulvere posse peragi”)¹³. W wyjaśnieniu swojej myśli Rupert powołał się na objaśnienia św. Augustyna do Ps 51(50). Słowa, które Rupert tu zamieścił (*Verbum praedicationis securius auditur quam dicitur*), stanowią parafrazę tekstu św. Augustyna. W objaśnieniu do wersetu 51(50),10 Biskup z Hippony zaznacza, że bardziej szczęśliwi są ci, którzy słuchają, niż ci, którzy mówią („*Feliciores sunt qui audiunt, quam qui loquuntur*”). Jak wyjaśnia dalej, uczeń, który słucha, jest pokorny, a nauczyciel musi się trudzić, aby zachować postawę pokory i nie być pyszny. Akcentuje on jednocześnie, że nauczający odczuwa wielki lęk, gdyż ma świadomość, że przemawia pod wzrokiem samego Mistrza, doświadczając Jego opieki i szukając Jego chwały („*sub magistro enim sumus, illius gloriam quaerimus, illum docentem laudamus*”)¹⁴. Omawiając zagadnienie pokory lektora, Rupert zauważa, że prosi on dlatego o błogosławieństwo, gdyż nawet w niewielkim stopniu może on unieść się pychą. Ponieważ chodząc po ziemi, jego stopy mogą być zabrudzone pyłem, dlatego potrzebuje miłosierdzia Bożego, aby je

¹² J.A. Jungmann, *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, t. 1, Wien 1962, s. 579-580.

¹³ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis*, CCM 7, 12.

¹⁴ Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos* 50, 13, CCL 38, 609.

obmyć, choć całe jego ciało jest czyste. W tych słowach nawiązuje on do ostatniej wieczerzy (por. J 13,10)¹⁵.

Najważniejszym momentem podczas liturgii słowa jest proklamacja Ewangelii. Należała ona do tej części Mszy Świętej, która w historii określana była jako *missa catechumenorum*. W najstarszym świadectwie, którym jest *Apologia* św. Justyna, autor wspomina o uprzywilejowanym miejscu czytania pamiątek Apostołów, wraz z innymi tekstami biblijnymi¹⁶. Przedstawiając alegorycznie znaczenie głoszenia Ewangelii w czasie Mszy Świętej, Rupert z Deutz podkreśla, że człowiek powinien okazywać największą cześć podczas słuchania i jej głoszenia, gdyż jest ona w najwyższym stopniu słowem Boga („maxime est verbum Dei”). Na tę należną cześć wskazują pierwsze słowa diakona: *Dominus vobiscum*, podkreślające obecność Pana, a uwaga i chęć słuchających wybrzmiewa w odpowiedzi: *Et cum spiritu tuo*. Zarówno dialog przed Ewangelią oraz formuła *Sequentia sanctii evangelii* nie są tylko wyrazem czci i stosowaniem zasad oratorskich, ale mają stawać się głoszeniem prawdziwej mądrości¹⁷. W swojej argumentacji Rupert powołuje się na słowa św. Augustyna („eloquentia sapientiae comes est”), które – jak pisze – zostały zaczerpnięte z dzieła *O nauce chrześcijańskiej*. Są one parafrazą wypowiedzi św. Augustyna: „quam sapienter dicit quamque eloquenter”¹⁸. Rupert zaznacza również, że prawdziwej mądrości towarzyszy krasomówstwo, które ma jej służyć¹⁹. Koresponduje to z poglądami św. Augustyna, który głosił, aby przepowiadający nauczał, zachwycał i wzruszał²⁰.

2. Odwieczne narodzenie mocy i mądrości Bożej – misterium Narodzenia Pańskiego

Uroczystość Narodzenia Pańskiego nie była od początku traktowana jako *Sollemnitas* na podobieństwo Paschy. Św. Augustyn wyraźnie nauczał, że Pascha jest sakramentem, czyli uobecnieniem rzeczywistości

¹⁵ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* I 13, CCM 7, 12.

¹⁶ Justinus Martyr, *Apologia I pro Christianis* I 67, PG 6, 430.

¹⁷ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* I 36, CCM 7, 30.

¹⁸ Augustinus Hipponensis, *De doctrina christiana* IV 7, 12, CCL 32, 124.

¹⁹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* I 36, CCM 7, 30.

²⁰ B. Czyżewski, *Osobowość kaznodziei na przykładzie „De doctrina christiana” i „De pastoribus” św. Augustyna, Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, Teologia Patrystyczna 6, Poznań 2009, s. 62.

zbawczej, Narodzenie Pańskie natomiast tylko wspomnieniem tego wydarzenia²¹. Odróżniał on więc Narodzenie Pańskie od Paschy, która była świętowana *in sacramento*, a więc nie tylko jako historyczna pamiątka. Sam dzień *Natalis Domini* stał się wkrótce czymś więcej niż tylko pamiątką. Przyczyniły się do tego przede wszystkim spory chrystologiczne, które doprowadziły do pogłębionej refleksji nad tym misterium²².

Pisma św. Augustyna stanowiły ważny punkt odniesienia podczas interpretacji Narodzenia Pańskiego przez Ruperta z Deutz. Autor ten odwołuje się do objaśnienia św. Augustyna do psalmów, omawiając znaczenie pierwszej Mszy Świętej w uroczystość Narodzenia Pańskiego²³. Przywołuje werset antyfony na wejście („Ogłoszę postanowienie Pana: Powiedział do mnie: «Tyś Synem moim, Ja Ciebie dziś zrodziłem»” – Ps 2,7), który od najstarszych zachowanych antyfonarzy mszalnych tworzył formularz pierwszej Mszy Świętej tego dnia uroczystego²⁴. Objaśniając rzeczywistość odwiecznego zrodzenia Syna Bożego, przywołuje słowa św. Augustyna. Biskup z Hippony zaznaczył, że słowo „dzisiaj” odnosi się także do wieczności, w której wyłącznie i jedynie jest teraźniejszość. Słowa antyfony są więc wyrazem wiary w odwieczne narodzenie mocy i mądrości Bożej, którą jest Jezus Chrystus²⁵. Rupert podkreśla dlatego, że podczas pierwszej Mszy Świętej ma miejsce wspominanie boskiego zrodzenia Syna Bożego²⁶.

3. Od śmierci niedowiarstwa do życia wiary – czas Wielkiego Postu i *Triduum Sacrum*

Czas Wielkiego Postu, a zwłaszcza *Triduum Sacrum*, to szczególnie moment świętowania Misterium Paschalnego, co podkreślano od pierw-

²¹ Augustinus Hipponensis, *Ep. LV ad inquisitiones Januarii liber secundus*, PL 33, 204-205: „Hic primum oportet noveris diem Natalem Domini non in sacramento celebrari, sed tantum in memoriam revocari quod natus sit, ac per hoc nihil opus erat, nisi revolutum anni diem, quo ipsa res acta est, festa devotione signari. Sacramentum est autem in aliqua celebratione, cum rei gestae commemoratio ita fit, ut aliquid etiam significari intelligatur, quod sancte accipiendum est. Eo itaque modo agimus Pascha, ut non solum in memoriam quod gestum est revocemus, id est quod mortuus est Christus et resurrexit, sed etiam caetera quae circa ea attestantur, ad sacramenti significationem non omittamus”.

²² O. Casel, *Das christliche Festmysterium*, Paderborn 1941, s. 27-28.

²³ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* III 20, CCM 7, 92.

²⁴ R.J. Hesbert, *Antiphonale missarum sextuplex*, Roma 1935, s. 12-13.

²⁵ Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos* 2, 6, CCL 38, 5.

²⁶ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* III 20, CCM 7, 93.

szych wieków chrześcijaństwa²⁷. Wyjaśniając liturgię czwartku w czwartym tygodniu Wielkiego Postu, Rupert z Deutz powołuje się na homilie św. Augustyna na Ewangelię według św. Jana. W ten dzień odczytywano fragment, w którym na początku padają słowa Jezusa: „Ojciec Mój działa aż do tej chwili i Ja działam” (por. J 5,17-30). W punkcie wyjścia Rupert z Deutz wskazuje na kontynuację w Chrystusie dzieła zbawczego od stworzenia świata. Ten fakt odnosi on również do zmartwychwstania, co podkreśla werset 5,21: „Albowiem jak Ojciec wskrzesza umarłych i ożywia, tak również i Syn ożywia tych, których chce”. Ukazując sens duchowy tego fragmentu, Rupert z Deutz przywołuje św. Augustyna, który nauczał o pewnym rodzaju zmartwychwstania na wzór Chrystusa, który przeszedł ze śmierci do życia. Mówił on o przejściu z „pewnej” formy śmierci do „pewnej” formy zmartwychwstania, a mianowicie od śmierci niedowiarstwa do życia wiary, od życia kłamstwa do życia prawdy, od życia niegodziwego do życia sprawiedliwości²⁸. W wyjaśnieniu wersetu 5,25 („nadchodzi godzina, nawet już jest, kiedy to umarli usłyszają głos Syna Bożego, i ci, którzy usłyszają, żyć będą”) przywołuje słowa św. Augustyna, który zaznaczył, że wierni, słuchając, odzyskują życie, a ci, którzy usłyszają, będą żyli²⁹.

Dość szczegółowo Rupert z Deutz omawia w swoim dziele liturgię Wielkiego Piątku. W poszczególnych punktach przedstawił zagadnienia związane ze sprawowaniem w ten dzień *Missa praesanctificationum*, czyli liturgii na darach uprzednio konsekrowanych, która od czasów starochrześcijańskich miała podkreślać żałobę z powodu śmierci Pana³⁰. Wśród tych zagadnień od strony alegorycznej Rupert omawia krzyż i jego kształt (*Quid crucis figura significet*). W swych wyjaśnieniach wychodzi od stwierdzenia, że sam krzyż ma w sobie coś mistycznego i w ten sposób interpretuje jego długość, szerokość, wysokość i głębokość. Jego zdaniem głębokość to punkt, w którym jest wbity w ziemię, długość rozciąga się od niego do ramion, szerokość mierzy zasięg tych ramion, wysokość jest skierowana w górę od ramion, gdzie znajduje się głowa. Te cztery wymiary oznaczają cztery cnoty: głębokość – wiarę, która jako pierwsza

²⁷ H. Auf der Maur, *Feiern im Rhythmus der Zeit I. Herrenfeste in Woche und Jahr*, t. 5: *Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft*, red. H.B. Meyer, Regensburg 1983, s. 70-71.

²⁸ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 19, 8, CCL 36, 192; Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* IV 22, CCM 7, 141.

²⁹ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 19, 10, CCL 36, 194.

³⁰ M. Righetti, *L'anno Liturgico, Manuale di storia liturgica*, t. 2, Milano 1969, s. 230.

jest zanurzona w fundamencie serca, długość – wytrwałość, wysokość – nadzieję, która jest odłożona w niebie (por. Kol 1,5), szerokość – miłość. Odwołując się do tekstu biblijnego, w którym św. Paweł nawołuje, aby „wraz ze wszystkimi świętymi zdołali ogarnąć duchem, czym jest szerokość, długość, wysokość i głębokość, i poznać miłość Chrystusa, przewyższającą wszelką wiedzę” (Ef 3,18-19), Rupert z Deutz głosi, że krzyż jest pierwszą figurą wskazującą na zbawienie, do którego człowiek ma dostęp dzięki Chrystusowi³¹. Wyjaśniając swój pogląd, przytacza on naukę św. Augustyna. Biskup z Hippony podobnie, choć nieco inaczej interpretował wymiary krzyża. Dla niego szerokość oznaczała dobre czyny spełniane w miłości, a symbolizują je otwarte ręce Chrystusa, długość – wytrwałość aż do końca, wysokość symbolizowała najwyższy cel, do którego powinny zmierzać wszystkie czyny, głębokość (część ukryta w ziemi) to głębia łaski Bożej³². Interpretacja wymiarów krzyża, jego wysokości, szerokości i głębi, była często podejmowana przez pisarzy średniowiecznych³³. Należy tu jednak zwrócić uwagę na nieco inne akcentowanie misterium krzyża w tradycji patrystycznej i wczesnośredniowiecznej oraz w późniejszych wiekach. Od *crux gammata* przedstawiającego Jezusa triumfującego na krzyżu nad zwycięstwem nad śmiercią do uwypuklania w sposób realistyczny znaków Jego męki³⁴.

Liturgia Wigilii Paschalnej jest bardzo wymowna w swoim przebiegu i symbolice. Rupert z Deutz wyjaśnia między innymi, co sprawia i jak uobecniata jest śmierć Chrystusa przez chrzest. Punktem wyjścia do przedstawienia tego poglądu są rozważania o grzechu pierwszych rodziców i słowa: „Oto człowiek stał się taki jak My: zna dobro i zło; niechaj teraz nie wyciągnie przypadkiem ręki, aby zerwać owoc także z drzewa życia, zjeść go i żyć na wieki” (Rdz 3,22). Tekst ten Rupert z Deutz określa jako pełen troski i otwarcia na Boże miłosierdzie, a nie pełen gniewu i zemsty. Stawia on pytanie, przywołując pogańskiego filozofa Plotyna³⁵, na którego św. Augustyn powołał się w swoim dziele *O Państwie Bo-*

³¹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VI 9, CCM 7, 195.

³² Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 118, 5, CCL 36, 657.

³³ R. Suntrup, *Die Bedeutung der liturgischen Gebärden und Bewegungen in lateinischen und deutschen Auslegungen des 9. bis 13. Jahrhunderts*, München 1978, s. 268.

³⁴ E. Gigilewicz, *Krzyż, V. Formy*, EK X 33. Zagadnienie to Rupert omawia również w swoim komentarzu do Ewangelii według św. Jana (*Commentaria in Evangelium S. Iohannis*, PL 169, 787). Ze względu jednak na obszerność tego zagadnienia zostało ono tutaj jedynie zasygnalizowane, gdyż domaga się ono oddzielnego opracowania.

³⁵ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VI 34, CCM 7, 217.

zym: czym byłoby życie wieczne dla już zepsutej osoby, jeśli nie wieczną nędzą?³⁶ Ten pogański filozof przygotował bowiem podstawy mistyki spekulatywnej jako doświadczenia mistycznego, które rozpoczyna się od oderwania od świata zmysłowego i zwrócenia uwagi na świat umysłu, a ma prowadzić ostatecznie do zjednoczenia z najwyższym bytem³⁷. Św. Augustyn, objaśniając wypowiedź pogańskiego filozofa, podkreślał, że ludzie, którzy posiadają ciało śmiertelne, doświadczają boskiego miłosierdzia i dzięki temu nie będą uczestnikami na wieki doczesnej nędzy. Człowiek bowiem, mimo swojej słabości, wprawdzie odpadł od błogości Boga, jak konkluduje Rupert wypowiedź św. Augustyna, to jednak nie popadł w nędzę diabłów³⁸. Po raz drugi Rupert przywołuje ten fragment z Plotyna z dzieł św. Augustyna, wyjaśniając tajemnicę Trójcy Świętej i stworzenia człowieka. Podkreślił on, że celem człowieka jest dążenie przede wszystkim do szczęścia³⁹. Dla św. Augustyna, podobnie jak dla Plotyna, ważnym było bowiem dążenie do Boga i szukanie szczęścia⁴⁰. Według Ruperta historia ludzkości to wynik stwórczej i dobroczynnej inicjatywy Boga oraz odpowiedzi człowieka⁴¹.

Oddzielną kwestią, przy okazji Wigilii Paschalnej, którą Rupert wyjaśnia w oparciu o pisma św. Augustyna, jest chrzest Apostołów. Jak zauważa, św. Paweł został ochrzczony indywidualnie (por. Dz 9,18), ale w Piśmie Świętym nie ma mowy o tym, aby któryś z innych Apostołów przyjął chrzest. Powołując się na słowa św. Jana („A kiedy Pan dowiedział się, że faryzeusze usłyszeli, iż Jezus pozyskuje sobie więcej uczniów i chrzci więcej niż Jan, chociaż w rzeczywistości sam Jezus nie chrzczył, lecz Jego uczniowie” – J 4,1-2), wyjaśnia, że chrzest, który udzielali uczniowie, był podobny do chrztu Janowego, czyli chrztu pokuty. Ponadto Rupert, opowiadając się za wyjaśnieniem św. Augustyna, dodaje, że Apostołowie nie mogli przyjąć chrztu z użyciem formuły, która została ustanowiona po męce i zmartwychwstaniu Jezusa, kiedy powiedział: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19)⁴².

³⁶ Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei* IX 10, CCL 47, 258.

³⁷ W. Sajdek, *Plotyn*, EK XV 825.

³⁸ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VI 34, CCM 7, 217.

³⁹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* XI 17, CCM 7, 390-391.

⁴⁰ T. Stępień, *Wiara szukająca zrozumienia w aspekcie praktyki dążenia ku szczęściu w ujęciu Platona, Plotyna i św. Augustyna*, VoxP 61 (2014) s. 455.

⁴¹ Magrassi, *Teologia e Storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, s. 88.

⁴² Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VI, 35, CCM 7, 220.

Św. Augustyn w liście do Seleucjany, na który powołuje się Rupert z Deutz, próbuje wyjaśnić, na czym polegał chrzest Apostołów. Dementuje pogląd Nowacjana, że św. Piotr oraz pozostali Apostołowie nie zostali ochrzczeni. Zauważa, że jedynie słusznie można powiedzieć, że gdy św. Piotr zapał się Pana, Apostołowie nie byli jeszcze ochrzczeni w Duchu Świętym⁴³. Wypowiedź ta przeciwstawia się poglądom Nowacjan domagających się powtórnego chrztu dla nowo przyjętych członków⁴⁴.

O chrzcie świętym z krwi, w którym uczestniczyli męczennicy, Rupert wspomina w VII księdze swojego dzieła. Nakaz chrzcielny wyrażony przez Apostołów (por. Dz 10,48) nie mógł być jednak zawsze zrealizowany w sytuacji męczeństwa. Męczennicy zakończyli swoje życie, ponosząc śmierć dla imienia Chrystusa, dlatego zdaniem Ruperta otrzymali oni tym większą łaskę niż ci, którzy umierają w czasie pokoju, ponieważ zjednoczyli się ze śmiercią i krwią Chrystusa. Chrzest z wody jest bowiem upodobnieniem do śmierci i zmartwychwstania Jezusa (por. Rz 6,5). Tym bardziej, że sam Jezus mówił w kontekście swojego cierpienia: „Chrzest mam przyjąć i jakiej doznaję udręki, aż się to stanie” (Łk 12,50). Rozważania te Rupert snuje w oparciu o czytanie w czasie Wigilii Paschalnej o stworzeniu świata, gdzie przez chrzest dokonuje się stworzenie nowych niebios i nowej ziemi (por. Iz 65,17). W sposób alegoryczny mówi o oddzieleniu wód (por. Rdz 1,6) i założeniu firmamentu, którym są Apostołowie i prorocy (por. Ef 2,20). W ten sposób w Kościele zostały oddzielone wody mądrości boskiej od ludzkiej i cielesnej. Na tym firmamencie zostały umieszczone, jak zauważa św. Augustyn, pisma proroków i ewangelistów. W argumentacji Rupert powołuje się na objaśnienia Biskupa z Hippony do Ps 94(93), gdzie firmament według niego metaforycznie oznacza księgę Prawa⁴⁵.

4. Paschalny wymiar ośmiu błogosławieństw – Zmartwychwstanie Pańskie i oktawa Wielkanocy

Misterium zmartwychwstania Pana wybrzmiewa nie tylko w sam dzień świąteczny, ale przez całą oktawę, która jest znana od VII wieku od czasów *Sakramentarza Gelazjańskiego Starszego*⁴⁶. Znajduje się w nim

⁴³ Augustinus Hipponensis, *Ep.* 265, CSEL 57, 638-646.

⁴⁴ M. Szram, *Nowacjanie*, EK XIV 26.

⁴⁵ Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos* 93, 6, CCL 39, 1305-1307.

⁴⁶ Righetti, *L'anno Liturgico, Manuale di storia liturgica*, s. 292-293.

bowiem określenie *Octabas Paschae*⁴⁷. Objasniając dzień zmartwychwstania Jezusa w księdze VII, Rupert omawia symbolikę liczby osiem. Ósmy dzień wskazuje na przyszłą chwałę zmartwychwstania, które dokonało się „we chrzcie nie przez obmycie brudu cielesnego, ale przez zwróceną do Boga prośbę o dobre sumienie, dzięki zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa” (1P 3,21). Liczbę osiem Rupert odnosi do ośmiu błogosławieństw, z których ósme jest tożsame w swej treści z pierwszym. Zarówno w pierwszym, jak i w ósmym błogosławieństwie wybrzmiewa ta sama obietnica: „Do nich bowiem należy królestwo niebieskie” (Mt 5,3.10)⁴⁸. Rupert powołuje się tutaj na interpretację św. Augustyna, który podkreślał, że ósme błogosławieństwo, które powraca do początku i wyraźnie objawia doskonałego człowieka, odnosi się symbolicznie do obrzezania w ósmym dniu, według starotestamentalnego prawa, jak również do zmartwychwstania Pana w dzień po szabacie. Ten pierwszy dzień tygodnia, który jest jednocześnie ósmym dniem, wskazuje także na świętowanie odrodzenia nowego człowieka⁴⁹.

W przekazywaniu prawdy o zmartwychwstaniu Chrystusa Rupert omawia zagadnienie, jak wiara w zmartwychwstanie była potwierdzana przez czterdzieści dni. Jak zaznaczył w swoim komentarzu, Chrystus „odłożył” chwałę swego zmartwychwstania o czterdzieści dni, podczas których zgodnie z pismem ukazywał się Apostołom (por. Dz 1,2-3), aby byli świadkami Jego zmartwychwstania. W tym miejscu opisuje on również cud, którego doświadczył jeden brat ze wspólnoty zakonnej podczas odmawiania matutinum i laudesów w kościele św. Wawrzyńca w noc Paschy, a który miał miejsce w 1111 roku. Podczas śpiewu antyfony do *Benedictus* („Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum”) ⁵⁰ jeden z braci, przeżywając wątpliwości w wierze, miał doświadczyć, co to znaczy, że Chrystus wyszedł z zamkniętego grobu. W czasie modlitwy jego pas, mimo mocnego węzła, opadł mu do nóg, a gdy założył go ponownie i zastanawiał się, co miało to dla niego znaczyć, usłyszał szmer łagodnego powiewu (por. 1Krl 19,12) i wyjaśnienie, że tak samo Chrystus w sposób cudowny powstał z martwych⁵¹. Dla wy-

⁴⁷ *Liber Sacramentorum Romanae Ecclesiae ordinis anni circuli* (Cod. Vat. Reg. lat. 316/Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56 *Sacramentarium Gelasianum*), red. L. C. Mohlberg, Roma 1960, s. 81.

⁴⁸ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VII 13, CCM 7, 239-241.

⁴⁹ Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos* 6, 2, CCL 38, 27-28.

⁵⁰ R.J. Hesbert, *Corpus antiphonarium officii*, t. 1, Roma 1963, s. 176.

⁵¹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 4, CCM 7, 269-270.

jaśnienia tego zdarzenia Rupert przytacza fragment z dzieła św. Augustyna *O Państwie Bożym* o uzdrowieniu niewiasty imieniem Petronia, której pewien Żyd polecił, aby na pasek wykonany z włosów nanizła pierścień z kamieniem znalezionym w wołowych nerkach i nim się przepasała na gołym ciele. Przepasana tym paskiem udała się do grobu św. męczennika (św. Szczepana). Po wyruszeniu z Kartaginy zatrzymała się w swoich posiadłościach nad rzeką Bagradą. Gdy miała wyruszyć w dalszą podróż, zauważyła, że chociaż pasek był mocno zawiązany, to pierścień nienaruszony leżał na ziemi. Uznała to za znak przyszłego cudu i pasek wraz z pierścieniem wrzuciła do rzeki. Ten znak posłużył św. Augustynowi do wyjaśnienia, że podobnie pełne wiary i cudu jest dziewicze zrodzenie Jezusa z Maryi albo przejście zmartwychwstałego Pana przez zamknięte drzwi⁵². Dlatego też w odniesieniu do dziewiczości i macierzyństwa św. Augustyn rzeczownik „cud” poprzedzał przymiotnikiem „wielki” (*grande miraculum*)⁵³.

Okazją dla Ruperta, aby bezpośrednio powołać się na św. Augustyna, było wyjaśnienie, dlaczego obchodzi się oktawę Zmartwychwstania Pańskiego, chociaż samo w sobie to święto reprezentuje już oktawę, czyli ósmą erę świata⁵⁴. Według alegorii średniowiecznej ósma era świata oznaczała powszechne zmartwychwstanie, a podział dziejów zbawienia na poszczególne ery świata był wówczas ogólnie przyjęty w interpretacji alegorystów⁵⁵. Powszechne zmartwychwstanie wiernych Rupert porównuje do obrzezania, które w tradycji izraelskiej miało miejsce ósmego dnia po narodzinach (por. Rdz 17,12). Ale to prawdziwe obrzezanie zawiera w sobie osiem błogosławieństw, z których ostatnie mówi o prześladowaniu dla sprawiedliwości (por. Mt 5,10), czyli prawdziwym męczeństwem. Rupert powołuje się tutaj na symbolikę liczby osiem, która tworzy solidną bryłę pod względem długości, szerokości i wysokości, alegorycznie objaśniając, że to sam Bóg wszystko urządził według miary liczby i wagi (por. Mdr 11,20)⁵⁶. Ta myśl powraca do starożytnej i średniowiecznej symboliki liczb, gdzie ósemka – jako

⁵² Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei* XXII 8, CCL 48, 824.

⁵³ S. Jaśkiewicz, „*Virgo Mater*” w kazaniach na Boże Narodzenie św. Augustyna, *VoxP* 80 (2021) s. 145.

⁵⁴ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 4, CCM 7, 269.

⁵⁵ W. Pałęcki, *The Time of Preparation for the Pasch in the Light of Medieval Allegory*, *VV* 38/2 (2020) s. 133-135.

⁵⁶ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 5, CCM 7, 272.

szęścian dwójki – oznacza to, co stałe, pełne i doskonałe (*stabilitas, plenitudo, perfectio*)⁵⁷.

W innym miejscu Rupert porównuje oktawę Wielkanocy do cytry z ośmioma strunami, na której ma rozbrzmiewać ta pieśń chwały (Ps 57[56],9; Ps 108[107],3), którą Chrystus wykonał na ośmiu strunach błogosławieństw. Rupert, aby powołać się na pisma św. Augustyna, stosuje tu „przejście” od zwyczaju grania na ośmiostrunowych cytrach do siedmiu darów Ducha Świętego. Zaznacza bowiem, że tak jak ósme błogosławieństwo jest tożsame z pierwszym, tak ósma struna w cytrze jest spójna z pierwszą, gdyż są one strojone w oktawie⁵⁸. To założenie pozwoliło dopiero Rupertowi z Deutz odnieść liczbę siedem do darów Ducha Świętego i liczbę osiem do błogosławieństw, interpretując naukę św. Augustyna. W swoim dziele *O nauce chrześcijańskiej* św. Augustyn wspomina bowiem o siedmiu stopniach prowadzących do prawdziwej mądrości i poznania Pisma, po których można wznieść się do Boga, które równocześnie odnosi do darów Ducha Świętego. Pierwszym z nich jest bojaźń Boża (*timor*), która ze względu na świadomość przemijalności ma prowadzić do nawrócenia. Drugim stopniem jest skromność i pobożność (*pietas*), by nie sprzeciwiać się Pismu Świętemu. Trzeci to stopień wiedzy (*scientia*), który prowadzi do powagi, gdyż człowiek oplakuje swój stan, a nie wynosi się w pysze. Czwarty to stopień mocy (*fortitudo*) pozwalający na to, aby człowiek nie popadł w rozpacz. Piąty to duch rady (*consilium*), który zgodnie z duchem miłosierdzia prowadzi do miłości bliźniego. Szósty to duch czystości serca (*purgatio cordis*), kiedy człowiek oczyszcza swój wzrok, aby widzieć Boga. Ostatni stopień to duch mądrości (*sapientia*), której początkiem jest bojaźń Boża⁵⁹. Ta droga jest zgodna z zamierzeniem fundamentalnym św. Augustyna, gdyż podstawą poznania Boga według niego jest budowanie miłości Boga i bliźniego⁶⁰. Stopnie te w nauczaniu św. Augustyna stanowią przygotowanie do lektury Biblii⁶¹.

Rupert odniósł się do etapów formacji duchowej wskazanych przez św. Augustyna, aby ukazać istotę oktawy Wielkanocy. Przy omawianiu

⁵⁷ H. Meyer – R. Suntrup, *Lexikon der Zahlenbedeutungen im Mittelalter*, München 1987, s. 566.

⁵⁸ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 5, CCM 7, 272-273.

⁵⁹ Augustinus Hipponensis, *De doctrina christiana* II 7, 9-11, CCL 32, 36-38.

⁶⁰ B. Darrell Jackson, *The Theory of Signs in St. Augustine's De doctrina christiana*, REAug 15 (1969) s. 9-10.

⁶¹ J. Sulowski, *Wprowadzenie*, w: św. Augustyn, *O nauce chrześcijańskiej*, tł. J. Sulowski, PSP 22, s. 13.

oficjum drugiego dnia tygodnia oktawy Wielkanocy (poniedziałek) powołuje się na introit, w którym wspominało wydarzenie wprowadzenia Izraelitów do ziemi opływającej mlekiem i miodem (por. Wj 13,5). Ten fakt łączy Rupert z błogosławieństwem: „Błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiadają ziemię” (Mt 5,5). Słowa te odnosi do drugiego stopnia poznania św. Augustyna – pobożności, gdyż to ona właśnie rodzi cichość⁶².

Podobnie trzeciego dnia tygodnia oktawy Wielkanocy (wtorek) introit, w którym wychwalani są mężowie, którzy sycą się wodą mądrości (por. Syr 15,3), Rupert łączy ze słowami: „Błogosławieni, którzy się smucą, albowiem oni będą pocieszeni” (Mt 5,4). Słowa te również opiera na nauce św. Augustyna, który wspominał, że bojaźń i pobożność, dzięki którym może uznać autorytet świętych ksiąg, zmuszają człowieka do opłakiwania samego siebie⁶³.

Czwarty dzień tygodnia oktawy Wielkanocy (środa) Rupert odnosi do słów: „Błogosławieni, którzy łakną i pragną sprawiedliwości, albowiem oni będą nasyceni” (Mt 5,6), które ściśle wiążą się z perykopą Ewangelii tego dnia o posiłku Zmartwychwstałego ze swoimi uczniami (J 21,1-14). Rupert wiąże to błogosławieństwo z czwartym stopniem poznania i darem Ducha Świętego według św. Augustyna, to znaczy męstwem⁶⁴. Motyw połowu ryb i uczty pozwolił Rupertowi wyjaśnić, dlaczego w ten dzień *statio* ma miejsce w bazylice św. Wawrzyńca, którego porównuje do ryby najbardziej szlachetnej, a jej pieczone mięso ma przyjemny zapach w całych Kościele Chrystusa („*piscis magnus idemque assus, cuius assatura suaviter in tota Christi fragrat ecclesia*”)⁶⁵. W wyjaśnieniu tej metafory Rupert powołuje się na homilię św. Augustyna na Ewangelię według św. Jana, w której podkreślił, że wprawdzie ciało św. Wawrzyńca płonęło w ogniu, ale jego dusza była ożywiona Duchem, dlatego zwyciężył szatana i osiągnął triumf⁶⁶.

Piąty dzień tygodnia oktawy Wielkanocy (czwartek) Rupert łączy z błogosławieństwem: „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5,7), które jego zdaniem współbrzmi w mistycznym sensie z Ewangelią tego dnia o Marii Magdalenie (por. J 20,11-18).

⁶² Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 7, CCM 7, 278.

⁶³ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 8, CCM 7, 279-280.

⁶⁴ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 9, CCM 7, 282-283.

⁶⁵ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 10, CCM 7, 285.

⁶⁶ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 27, 12, CCL 36, 276-277.

Powołując się na św. Augustyna, Rupert zaznacza, że to błogosławieństwo i Ewangelia korespondują z piątym stopniem poznania i darem Ducha Świętego, to znaczy z duchem rady. Tak bowiem, jak dar rady prowadzi serce, tak miłosierdzie prowadzi Marię Magdalenę, a współczucie, które sprawiło, że płakała i miała wyrzuty sumienia przy grobie, dało jej radość bycia pierwszą, która ujrzała Pana⁶⁷. Chociaż, jak zaznacza św. Augustyn, w pierwszym momencie jej ból był przyczyną niedowierzania w zmartwychwstanie Pana⁶⁸.

Szósty dzień tygodnia oktawy Wielkanocy (piątek) wyraźnie koresponduje z szóstym błogosławieństwem: „Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą” (Mt 5,8). Zdaniem Ruperta błogosławieństwo to dotyczy tych, którzy przeszli od starego Prawa na służbę w nowym duchu (por. Rz 7,6). Kontynuując dalej tę myśl, zaznacza, że ducha umysłu otrzymuje się przez czystość serca i że szóste błogosławieństwo odpowiada szóstemu stopniowi poznania mądrości i darowi Ducha Świętego zgodnie z nauką św. Augustyna, gdyż z czystością serca związany jest duch rozsądku⁶⁹.

Siódmy dzień tygodnia oktawy Wielkanocy (sobota) to przywołanie siódmego błogosławieństwa: „Błogosławieni, którzy wprowadzają pokój, albowiem oni będą nazwani synami Bożymi” (Mt 5,9). Zdaniem Ruperta, za św. Augustynem, czyniący pokój to ci, którzy po osiągnięciu pokoju między sobą a Bogiem starają się żyć w pokoju z każdym człowiekiem, zgodnie ze wskazaniem św. Pawła: „Jeżeli to jest możliwe, o ile to od was zależy, żyjcie w zgodzie ze wszystkimi ludźmi!” (Rz 12,18). Należy podkreślić, że zagadnienie pokoju dla św. Augustyna nie było tylko problemem teoretycznym, ale egzystencjalnym⁷⁰.

Prawda o pokoju Bożym jest głoszona w liturgii soboty w oktawie Wielkanocy⁷¹. Rupert, tłumacząc perykopę Ewangelii tego dnia, wyjaśnia zachowanie się św. Piotra i św. Jana, którzy przybyli do grobu (J 20,1-9). Powołując się na św. Grzegorza Wielkiego (590-604) podaje, że św. Jan, który pierwszy przyszedł do grobu, ale nie wszedł do niego, symbolicznie reprezentuje synagogę, która przyjęła przykazania prawa i poznała

⁶⁷ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 11, CCM 7, 286-287.

⁶⁸ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 121, 1, CCL 36, 664-665.

⁶⁹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 13, CCM 7, 289.

⁷⁰ A. Nocoń, *Zagadnienie pokoju w „Objaśnienia Psalmów” św. Augustyna*, *VoxP* 44-45 (2003) s. 122.

⁷¹ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 15, CCM 7, 292.

proroctwa o wcieleniu i męce Mesjasza, ale nie chciała uwierzyć w umarłego Chrystusa. Św. Piotr natomiast, który przyszedł później, ale pierwszy wszedł do grobu, przedstawia tłum pogan, którzy wprawdzie później dowiedzieli się o cierpieniu Pana, ale najpierw w Niego uwierzyli⁷². Chcąc ukazać związek pomiędzy ósmym błogosławieństwem a Ewangelią tego dnia, Rupert powołuje się na lekcję z Pierwszego Listu św. Piotra (2,1-10), w której Apostoł zachęca, aby zbliżyć się do tego, który jest żywym kamieniem, odrzuconym wprawdzie przez ludzi, ale u Boga wybranym i drogocennym (2,4). Dla tych zaś, którzy nie wierzą, stał się On głowicą węgła i kamieniem upadku, i skałą zgorszenia (2,7-8). To przeciwstawienie wiary i niewiary, symbolizowane niejako przez postawę św. Piotra i św. Jana przy grobie, pozwoliło Rupertowi na przywołanie siódmego stopnia poznania Boga według św. Augustyna. Stopień ten utożsamia z siódmym darem Ducha Świętego, gdyż prawdziwy syn pokoju nie oburza się na tych, którzy dążą do Boga i sam wznosi się do prawdziwej mądrości⁷³.

5. Nie należy dociekać, gdzie i jak ciało Pana znajduje się w niebie – wniebowstąpienie Pańskie, zesłanie Ducha Świętego i tajemnica Trójcy Świętej

Podczas omawiania oficjum o wniebowstąpieniu Pana Jezusa Rupert z Deutz w oddzielnym punkcie zastanawia się nad prawdą, co to oznacza, że Jezus zasiadł po prawicy swego Ojca⁷⁴. Za św. Augustynem neguje on pogląd humianiformian, inaczej antropomorfistów, którzy przedstawiali Boga Ojca jako człowieka, u którego można wyróżnić prawą i lewą stronę oraz nauczanie w postawie siedzącej⁷⁵. Jako argument Rupert przytacza wypowiedź św. Augustyna z dzieła *O nauce chrześcijańskiej*, który przestrzegał, aby wierzący nie angażowali się w to niegodziwe świętokradztwo, które potępił św. Paweł w słowach: „I zamienili chwałę niezniszczalnego Boga na podobizny i obrazy śmiertelnego człowieka, ptaków, czworonożnych zwierząt i płazów” (Rz 1,23)⁷⁶. Należy w tym miejscu wskazać na nauczanie św. Augusty-

⁷² Gregorius Magnus, *Homiliae in evangelia* II 22, 3, CCL 141, 182.

⁷³ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* VIII 15, CCM 7, 292-293.

⁷⁴ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* IX 8, CCM 7, 323.

⁷⁵ A. Nocoń, *Obraz Boga w apoftegmatyach ojców pustyni*, VoxP 70 (2018) s. 95.

⁷⁶ Augustinus Hipponensis, *De doctrina christiana* II 18, 28, CCL 32, 53.

na, który w swoim dziele *O Państwie Bożym* przestrzegał przed przyjęciem pogańskich przesądów i magii, gdyż dostrzegał w nich działanie demonów⁷⁷.

Wyjaśniając alegorycznie prawdę o wniebowstąpieniu Jezusa, Rupert z Deutz używa metafory wody i lodu, odnosząc je do natury Chrystusa. Łód – jak zauważa – jest wprawdzie w swej twardości podobny do kamienia, ale ze swej natury nie jest kamieniem, ponieważ to mróz sprawia, że woda ma stałą strukturę. W odniesieniu do ciała Jezusa Rupert pisze, że było ono poddane cierpieniu aż do śmierci i było w pewien sposób podobne do wody, ponieważ przechodziło przez zmieniające się fazy: narodziny, wzrost, zmęczenie, głód, pragnienie i cierpienie aż do śmierci. I tak jak woda nie staje się twarda jak kamień przez odejście od swojej istoty, ale jedynie przez swoją naturę, tak Jezus wstąpił do nieba, nie rezygnując ze swojej istoty. Wyjaśniając liturgię tego dnia, wspomina on o dwóch wstąpieniach Chrystusa: pierwsze, które miało miejsce w dniu zmartwychwstania, i drugie, które odnosi się do wstąpienia do nieba jako odejścia Pana z przestrzeni i czasu ziemskiego życia na oczach Apostołów⁷⁸. Odpowiada to myśli w pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa, kiedy jednym ze zwyczajów było obchodzenie wniebowstąpienia w sam dzień zmartwychwstania Pana⁷⁹. Rupert rozważania te konkluduje, powołując się na św. Augustyna, że nie należy dociekać, gdzie i jak ciało Pana znajduje się w niebie, gdyż ze względu na swoją słabość ludzie nie są w stanie rzetelnie ukazać tajemnic niebios⁸⁰.

Objaśnianie oficjum na dzień zesłania Ducha Świętego było podstawą dla Ruperta, aby podjąć między innymi refleksje na temat osoby Ducha Świętego i Trójcy Świętej⁸¹. Punktem wyjścia dla niego było wyda-

⁷⁷ J. Słomka, *Opisy wróżb i praktyk magicznych w „Państwie Bożym” św. Augustyna*, w: *Zabobony, czary i magia w Kościele starożytnym*, red. M. Ożóg – N. Widok, Opole 2013, s. 140.

⁷⁸ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* IX 8, CCM 7, 325.

⁷⁹ O. Casel, *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14 (1938) s. 59-60.

⁸⁰ Augustinus Hipponensis, *De fide et symbolo* VI 13, CSEL 41, 16: „Sed ubi et quomodo sit in caelo corpus dominicum, curiosissimum et superuacaneum est quaerere; tantummodo in caelo esse credendum est. Non enim est fragilitatis nostrae caelorum secreta discutere, sed est nostrae fidei de dominici corporis dignitate sublimia et honesta sentire”.

⁸¹ Tajemnicy Trójcy Świętej Rupert poświęcił oddzielne dzieło *De glorificatione Trinitatis et processione sancti Spiritus*; Magrassi, *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, s. 242-244.

rzenie w ostatni dzień Święta Namiotów, które obchodzono przez siedem dni⁸². W ostatnim dniu, jak zapisał św. Jan, Jezus zawołał głośno: „Jeśli ktoś jest spragniony, a wierzy we Mnie – niech przyjdzie do Mnie i pije” (J 7,37). Rupert, podkreślając, że nie tylko ważne są same słowa Jezusa, ale również czas i miejsce tych wypowiedzi, odwołał się do homilii św. Augustyna na Ewangelię według św. Jana. Biskup z Hippony nauczał, że Święto Namiotów, w które Izraelici budowali namioty na pamiątkę, kiedy wędrowali przez pustynię po wyjściu z niewoli egipskiej, było wspominaniem dobrodziejstw Pana⁸³. Rupert podkreślał, że zaproszenie Jezusa wypowiedziane w ten dzień, aby napełnić się Duchem Świętym, było skierowane najpierw do Żydów, którzy z niego nie skorzystali. To zaproszenie dla chrześcijan jest natomiast okazją, aby wspominając dobrodziejstwa Boga, otwierali się oni na dobroczynne źródło bóstwa, czyli Ducha Świętego⁸⁴. Jest On bowiem więzią miłości⁸⁵. Rupert dostrzegał jednak zarówno dla chrześcijan i Żydów wspólne przeznaczenie w historii zbawienia⁸⁶.

W odpowiedzi na pytanie, dlaczego tylko Duch Święty jest nazywany ogniem, chociaż Ojciec, Syn i Duch Święty są jednym, Rupert wskazuje na miłość i dobroć Boga. Duch Święty ze swej natury jest miłością, z jaką Ojciec miłuje Syna, a Syn miłuje Ojca i jest dobrocią obu. W punkcie wyjścia przywołuje on dzieło św. Augustyna *O Państwie Bożym*, w którym autor, odpowiadając na pytanie o motyw stworzenia świata przez trójjedynego Boga, wskazuje właśnie na Jego dobroć⁸⁷. Podczas dzieła stworzenia Bóg bowiem objawił na pierwszym miejscu swoją wielką troskę o stworzenie, co wyrażone zostało w słowach, że Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było dobre (por. Rdz 1,4.10.12.18.21.25). Tę troskę Rupert odnosi właśnie do Ducha Świętego i porównuje do troski człowieka o swoje dzieła. Ten, upodabniając się do Boga i troszcząc się o dobra, staje się sługą dobrym i wiernym (por. Mt 25,21) i ma pracować nad pomnożeniem swoich talentów (Mt 25,18)⁸⁸. W wyjaśnieniu swojego wywodu parafrazuje wypowiedź św. Augustyna, że Bóg stworzył świat

⁸² M. Wróbel, *Namiotów Święto*, EK XIII 690.

⁸³ Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus* 28, 3, CCL 36, 278.

⁸⁴ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* X 7, CCM 7, 339.

⁸⁵ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* X 15, CCM 7, 349-350.

⁸⁶ Arduini, *Neue Studien über Rupert von Deutz*, s. 117-169.

⁸⁷ Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei* XI 21.23, CCL 48, 340, 341-343.

⁸⁸ Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis* XI 16, CCM 7, 388.

przez Słowo, a uczynił to w swojej dobroci⁸⁹. To bowiem Słowo, Jezus Chrystus zgodnie z myślą Biskupa z Hippony swoim życiem, śmiercią i zmartwychwstaniem dopełnił dzieła Ojca, dając ludziom nadzieję życia wiecznego⁹⁰.

6. Zakończenie

Rupert z Deutz w swoim dziele *Liber de divinis officiis*, zgodnie ze znaną w średniowieczu zasadą jednomyślności (*unanimitas*), powoływał się na dzieła Ojców Kościoła, w tym św. Augustyna z Hippony, aby wyjaśnić liturgię rzymską. W treści swego dzieła wielokrotnie odniósł się do pism św. Augustyna, zaznaczając wyraźnie, że chodzi o teksty Biskupa z Hippony. Te fragmenty stały się bezpośrednią podstawą refleksji naukowej, aby ukazać je w kontekście objaśnianej przez Ruperta z Deutz liturgii. Dzieło tego średniowiecznego teologa należało bowiem do jednych z kluczowych pism objaśniających liturgię w sposób alegoryczny na przełomie XI i XII wieku.

Pośród pism św. Augustyna, do których odwoływał się Rupert z Deutz, znajdują się następujące: *O Państwie Bożym*, *O nauce chrześcijańskiej*, „*Objaśnienia Psalmów*”, *Homilie na Ewangelię św. Jana* oraz *List 265*. Najczęściej Rupert z Deutz powoływał się na *Homilie na Ewangelię św. Jana*, *Objaśnienia Psalmów* oraz *O Państwie Bożym*. Gdy chodzi o kontekst przytaczanych tekstów Biskupa z Hippony, to należy wskazać na różnorodność tematyki. Dotyczy ona wyjaśnienia znaczenia i roli czytających lekcje biblijne w czasie Mszy Świętej i *Officium divinum*, aby uwypuklić pokorę słuchającego ucznia i trud głoszącego mistrza. Kolejne teksty odnoszą się do misterium Narodzenia Pańskiego, ukazując znaczenie narodzenia w Chrystusie mocy i mądrości Bożej. Ważne kwestie dotyczyły Wielkiego Postu i samego Triduum Paschalnego, które pozwoliły Rupertowi na przedłożenie nauki dotyczącej Paschy, gdzie jednym z jej aspektów jest przejście od wątpliwości do życia wiary. W interesujący sposób przedstawił on znaczenie oktawy Wielkanocy w świetle ośmiu błogosławieństw i stopni poznania Pisma Świętego według św. Augustyna, a dopełnieniem tych zagadnień jest powołanie się na teksty Ojca Kościoła w wyjaśnieniu tajemnicy wniebowstąpienia

⁸⁹ Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei* XI 21.23, CCL 48, 340, 341-343.

⁹⁰ T. Wróbel, *Koncepcja miłosierdzia na podstawie Państwa Bożego św. Augustyna*, AK 168/3 (2017) s. 497.

Pana, zesłania Ducha Świętego i Trójcy Świętej. W tym miejscu należy wskazać, że Rupert z Deutz podobnie, ale nieco inaczej niż św. Augustyn, interpretował wymiary krzyża Jezusa. Była to powszechnie przyjęta praktyka w średniowieczu. Podsumowując wyniki badań, należy podkreślić, że przywoływane teksty patrystyczne przez średniowiecznych pisarzy pozwalają całościowo ujmować kwestie teologiczne w procesie hermeneutyki ciągłości rozwoju jej dziejów od epoki Ojców Kościoła do czasów współczesnych.

Bibliography

Sources

- Augustinus Hipponensis, *De civitate Dei*, CCL 47-48.
 Augustinus Hipponensis, *De doctrina christiana* ChrL 32, 1-167.
 Augustinus Hipponensis, *De fide et symbolo*, CSEL 41, 1-32.
 Augustinus Hipponensis, *Enarrationes in Psalmos*, CCL 38-39.
 Augustinus Hipponensis, *Ep. LV ad inquisitiones Januarii liber secundus*, PL 33, 204-223.
 Augustinus Hipponensis, *Ep. 265*, CSEL 57, 638-646.
 Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium tractatus*, CCL 36.
 Gregorius Magnus, *Homiliae in evangelia*, CCL 141.
 Justinus Martyr, *Apologia I pro Christianis*, PG 6, 327-440.
Liber Sacramentorum Romanae Aecclesiae ordinis anni circuli (Cod. Vat. Reg. lat. 316/ Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56 Sacramentarium Gelasianum), red. L.C. Mohlberg, Roma 1960.
 Rupertus Tuitiensis, *Commentaria in Evangelium s. Ioannis*, PL 169, 201-827.
 Rupertus Tuitiensis, *Liber de divinis officiis*, CCM 7.

Studies

- Arduini M.L., *Neue Studien über Rupert von Deutz*, Siegburg 1985.
 Arduini M.L., *Ruperto di Deutz tra riforma della Chiesa ed escatologia*, „Recherches de theologie ancienne et medievale” 49 (1982) s. 90-120.
 Auf der Maur H., *Feiern im Rhythmus der Zeit I. Herrenfeste in Woche und Jahr*, t. 5: *Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft*, red. H.B. Meyer, Regensburg 1983.
 Beinert W., *Rupert v. Deutz*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 7, München 1995, k. 1107.
 Benedykt XVI, *Audiencia generalna: Rupert z Deutz* (9.12.2009), „L'Osservatore Romano. Wydanie polskie” 320/2 (2010) s. 49-51.

- Casel O., *Art und Sinn der ältesten christlichen Osterfeier*, „Jahrbuch für Liturgiewissenschaft” 14 (1938) s. 1-78.
- Casel O., *Das christliche Festmysterium*, Paderborn 1941.
- Czyżewski B., *Osobowość kaznodziei na przykładzie „De doctrina christiana” i „De pastoribus” św. Augustyna*, w: *Refleksja Ojców Kościoła nad słowem Bożym*, red. B. Częsz, Teologia Patrystyczna 6, Poznań 2009, s. 55-73.
- D’Onofrio G., *Historia Teologii. Epoka średniowieczna*, t. 2, tł. W. Szymona, Kraków 2005.
- Darrell Jackson B., *The Theory of Signs in St. Augustine’s De doctrina christiana*, „Revue des Etudes Augustiniennes” 15 (1969) s. 9-49.
- Deutz H. – Deutz I., *Einleitung*, w: Rupert von Deutz, *Liber de divinis officiis. Der Gottesdienst der Kirche, Erster Teilband*, red. H. Haacke, Freiburg – Basel – Wien – Barcelona – Rom – New York 1999, s. 21-130.
- Engelbert P., *Rupert v. Deutz*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 8, Freiburg – Basel – Wien 1993, k. 1366-1367.
- Gigilewicz E., *Krzyż, V. Formy*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, Lublin 2004, k. 30-34.
- Hesbert R.J., *Antiphonale missarum sextuplex*, Roma 1935.
- Hesbert R.J., *Corpus antiphonalium officii*, t. 1, Roma 1963.
- Jaśkiewicz S., „*Virgo Mater*” w *kazaniach na Boże Narodzenie św. Augustyna*, „Vox Patrum” 80 (2021) s. 139-160.
- Jungmann J.A., *Missarum sollemnia. Eine genetische Erklärung der römischen Messe*, t. 1, Wien 1962, s. 579-580.
- Magoga A., *La teologia di Ruperto di Deutz*, w: *Il mondo delle scuole monastiche. XII secolo*, red. I. Biffi – M. Burger – A. Chiappini, Milano 2010, s. 79-135.
- Magrassi M., *Teologia e storia nel pensiero di Ruperto di Deutz*, Studia Urbaniana 2, Roma 1959.
- Meyer H. – Suntrup R., *Lexikon der Zahlenbedeutungen im Mittelalter*, München 1987.
- Nocoń A., *Obraz Boga w apoftegmatkach ojców pustyni*, „Vox Patrum” 70 (2018) s. 93-105.
- Nocoń A., *Zagadnienie pokoju w „Objaśnienia Psalmów” św. Augustyna*, „Vox Patrum” 44-45 (2003) s. 119-129.
- Pałęcki W., *The Time of Preparation for the Pasch in the Light of Medieval Allegory*, „Verbum Vitae” 38/2 (2020) s. 131-149.
- Righetti M., *L’anno Liturgico, Manuale di storia liturgica*, t. 2, Milano 1969.
- Sajdek W., *Plotyn*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 15, Lublin 2011, k. 824-826.
- Słomka J., *Opisy wróżb i praktyk magicznych w „Państwie Bożym” św. Augustyna*, w: *Zabobony, czary i magia w Kościele starożytnym*, red. M. Ożóg – N. Widok, Opole 2013, s. 139-151.
- Sokołowski P., *Rupert z Deutz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, Lublin 2012, k. 597-598.

- Stępień T., *Wiara szukająca zrozumienia w aspekcie praktyki dążenia ku szczęściu w ujęciu Platona, Plotyna i św. Augustyna*, „Vox Patrum” 61 (2014) s. 441-456.
- Suntrup R., *Die Bedeutung der liturgischen Gebärden und Bewegungen in lateinischen und deutschen Auslegungen des 9. bis 13. Jahrhunderts*, München 1978.
- Szram M., *Nowacjanie*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, Lublin 2010, k. 26.
- Sulowski J., *Wprowadzenie*, w: św. Augustyn, *O nauce chrześcijańskiej*, tł. J. Sulowski, PSP 22, Warszawa 1979, s. 7-15.
- Wróbel M., *Namiotów Święto*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 13, Lublin 2009, k. 690-691.
- Wróbel T., *Koncepcja miłosierdzia na podstawie Państwa Bożego św. Augustyna*, „Ate-neum Kapłańskie” 168/3 (2017) s. 488-500.
- Zahajkiewicz M., *Expositio missae*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 4, Lublin 1989, k. 1467-1468.